

ATITUDINEA AUTORITĂȚILOR ROMÂNE ÎN ANII '70 FAȚĂ DE VICTIMELE HOLOCAUSTULUI ÎN CONTEXTUL DESPĂGUBIRILOR GERMANE*

Petre Matei**

Abstract: *Although the Holocaust was neglected and minimized in communist Romania, starting with 1967 (restoration of diplomatic relations between Romania and West-Germany) the Romanian authorities made efforts to obtain compensations from West-Germany for the victims of Nazi persecutions. However, this meant no real change in the way Romania dealt with its own recent past (the anti-Semitic and anti-Roma measures during WWII taken by the Romanian authorities), which tended to be ignored. It was considered more profitable for Romania to externalize its own guilt by blaming exclusively West Germany, from which they hoped to obtain hard currency. The Romanian secret services played an important role in organizing this process. According to the way the Romanian authorities acted, the process had two phases: 1) 1967-1970 - unofficial phase (through intermediaries); 2) since March 1970 - official phase (the Romanian government decided to negotiate directly with the West-German authorities). Within a year, on March 2, 1971, more than 155.000 compensation claims were submitted (mostly for Jewish and Roma victims). In May 1971, fearing a domino effect, the German government decided to refuse any compensation payments to Romania and other communist states.*

Keywords: Holocaust, Wiedergutmachung, Reparations, Diplomatic relations: Romania-West Germany

Holocaustul a fost ignorat în România comunistă. Rolul statului român în persecutarea și deportarea evreilor și a romilor a fost negat sau minimalizat. Vina, în măsura în care era tematizată, era atribuită germanilor sau maghiarilor, eventual anumitor marginali din societatea românească, declarați nereprezentativi, iar numărul victimelor a fost și el artificial redus. Ce s-a întâmplat în Transnistria a rămas necunoscut pentru cea mai mare parte a perioadei¹.

Și totuși, la începutul anilor '70, același stat român care ignora Holocaustul s-a mobilizat și a identificat peste 150 000 de victime ale persecuțiilor din timpul celui de-Al Doilea Război Mondial pe care le-a mai și ajutat, îndemnat chiar, să-și

* Cercetarea pentru această lucrare a fost finanțată de Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane prin proiectul „Burse doctorale și postdoctorale pentru tinerii cercetători în domeniile Științe Politice, Științe Administrative, Științele Comunicării și Sociologie”, POSDRU/159/1.5/S/134650.

** Bursier postdoctoral la SNSPA cu proiectul „Romii în comunism între 1977-1989. Politicile statului român și coagularea mișcării rome”; email: matei.petre.ro@gmail.com

¹ Vezi capitolul „Distorsionarea, negarea și minimalizarea Holocaustului în România postbelică” din *Raportul final* al Comisiei Internaționale pentru Studiarea Holocaustului în România, Iași, Polirom, 2004, p. 339-385.

documenteze suferințele din perioada războiului. Mai mult decât atât, printre cei încurajați de autoritățile române să facă dosare s-au numărat și zeci de mii de romi (supraviețuitori ai deportărilor și urmași ai acestora). Ținând cont că toate acestea se petreceau într-o perioadă în care Holocaustul era tabuizat, iar romii nu erau nici măcar recunoscuți ca minoritate etnică, acest efort al autorităților ar putea surprinde la o primă vedere. În realitate însă, aceste demersuri nu însemnau câtuși de puțin vreo schimbare de optică, nu implicau recunoașterea vreunei responsabilități, ci, dimpotrivă, reprezentau punctul culminant al negării prin externalizarea vinovăției. Practic, întreaga acțiune întreprinsă de statul român viza culpabilizarea Germaniei Federale, inclusiv pentru faptele comise de autoritățile române, iar mobilul din spatele acestor acțiuni era prozaic: banii.

Din anii '50 până în prezent, Germania a acordat, prin diferite programe, despăgubiri avându-și în prezent echivalentul a zeci de miliarde de euro. Până la căderea comunismului, sumele ajunse în statele comuniste au fost infime. Politica de despăgubiri a Germaniei era reglementată prin BEG (*Bundesentschädigungsgesetz* – Legea federală pentru despăgubiri), care funcționa încă din 1953. În anii imediat următori adoptării BEG, Germania de Vest a încheiat mai multe tratate bilaterale cu state „capitaliste” prin care acestea au primit sume considerabile sub formă de despăgubiri. De exemplu, Franța primise 400 de milioane de mărci, Olanda, 125 de milioane, Grecia, 115 milioane etc. Întrucât BEG permitea acordarea unor despăgubiri doar cetățenilor statelor cu care RFG întreținea relații diplomatice, noua politică a RFG de apropiere de statele est-europene a încurajat ideea că și acestea vor putea obține despăgubiri similare, fapt care a provocat o anumită competiție printre statele est-europene. Acesta este contextul în care și România pretinde despăgubiri, mai ales că, din ianuarie 1967, reluse relațiile diplomatice cu RFG și eforturi similare făceau și alte state comuniste precum Iugoslavia, Cehoslovacia, Polonia, Ungaria.

Motive și pretexte

Doar că autoritățile române (și nu au fost singurele în estul Europei) au apreciat eronat situația. În primul rând, dat fiind războiul rece, RFG nu putea trata decât diferit statele „capitaliste” de cele comuniste, unde intra și RSR. În al doilea rând, chiar și între statele comuniste existau diferențe. Iugoslavia, de exemplu, avea un statut special (cu o deschidere mai pronunțată spre Vest, meritând să fie recompensată), unele state fuseseră ocupate de către Germania (precum Polonia), pe când altele (precum România, Ungaria etc.) îi fuseseră aliate și se făcuseră la rândul lor vinovate de persecuții. Politica RFG de acordare de despăgubiri și-a propus să contribuie la obținerea unor relații diplomatice cât mai bune, dar cu evitarea riscurilor economice pe care le-ar fi presupus scăparea de sub control a

acestui proces compensatoriu. În ciuda efervescenței care a cuprins statele socialiste la sfârșitul anilor '60 – începutul anilor '70, eforturile lor, ca și ale României de altfel, au rămas fără succese notabile. Până la căderea comunismului, Germania Federală a refuzat să acorde statelor comuniste, membre ale Tratatului de la Varșovia, despăgubirile consistente dorite de acestea.

Principalele motive erau următoarele: 1) ca membră a comunității nord-atlantice, RFG evita să acorde sume considerabile statelor comuniste, membre ale unei alianțe ideologice și militare rivale; 2) exista teama față de crearea unor precedente de necontrolat (efectul de domino: acordând despăgubiri unui stat est-european, toate celelalte s-ar fi simțit încurajate să ridice pretenții similare, ceea ce ar fi compromis, în final, interesele diplomatice ale RFG); 3) multe dintre țările est-europene fuseseră afectate de ocupația germană, deci exista un risc considerabil ca sumele care ar fi fost solicitate în cazul începerii unor negocieri să fi fost prea mari pentru finanțele RFG; 4) opinia publică germană era ostilă acordării acestor despăgubiri, mai ales către statele est-europene. În ultimele luni ale războiului sau imediat după război, milioane de germani deveniseră ei înșiși victime ale deportărilor, persecuțiilor și politicilor de epurare etnică, regiuni întinse, populate preponderant de germani (precum Silezia), au fost curățate de germani și au intrat în componența altor state. Acordarea, acum, de despăgubiri către aceste state ar fi fost, deci, greu de explicat acestui mare număr de cetățeni germani care se considerau, la rândul lor, victime, aspect la care politicienii germani au fost foarte atenți chiar și în perioada de apropiere de Estul Europei din mandatul cancelarului Willy Brandt (1969-1974).

Derivând din motivele reale expuse mai sus, apar pretextele invocate de RFG în disputele și negocierile diplomatice pentru a se proteja în fața diferitelor cereri pentru despăgubiri. Între motive și pretexte nu există o suprapunere perfectă. Principalele pretexte erau: 1) *Wohnsitzklausel* (clauza de reședință) împiedica cetățenii statelor est-europene să obțină aceste despăgubiri, dar permitea aceluiași persecutați, odată emigrați din statele comuniste, să-și primească mult mai ușor drepturile refuzate până atunci. 2) „Clauza diplomatică”, introdusă în noua variantă a BEG din 1956, îi excludea pe cei care locuiau în state cu care RFG nu întreținea relații diplomatice. Prevederea apăruse tocmai pentru a ține la distanță solicitările din estul Europei și venea în completarea așa-zisei doctrine Hallstein prin care RFG cerea să fie recunoscută ca singura urmașă legitimă a Germaniei. Astfel, statele care recunoșteau RDG riscau ruperea relațiilor diplomatice cu RFG. 3) Alt pretext folosit de diplomații germani a fost acela că, prin semnarea tratatelor de pace, statele foste aliante ale Germaniei (precum România, Italia, Ungaria, Bulgaria) renunțaseră la orice fel de pretenții atât pentru ele, cât și pentru cetățenii lor de la Germania și de la cetățenii germani. 4) Posibilitatea ca anumite state foste aliante ale Germaniei (precum România) să se fi făcut vinovate ele însele de persecutarea

evreilor și a romilor pentru care, mai nou, pretindeau daune din partea RFG, nu a scăpat diplomaților germani².

Situația României

În ansamblu, poziția României nu era deloc puternică, decidenții români bazându-se pe câteva aprecieri eronate. Nu au ținut cont de principiul teritorialității, au aplicat mult prea târziu pentru despăgubirea bunurilor confiscate în perioada războiului (la câțiva ani după expirarea termenului limită prevăzut de legislația germană). Emblematic pentru această abordare, care se va dovedi contraproductivă, este că autoritățile române considerau că singurul obstacol mai semnificativ în calea obținerii acestor despăgubiri ar fi fost Tratatul de pace de la Paris, semnat de România în 1947 (care prevedea că România renunța la orice fel de pretenții împotriva Germaniei și a cetățenilor germani – art. 28, alin. 4, dar și aici credeau a fi găsit o soluție: precedentul italian. Tratatul de pace cu Italia conținuse aceeași clauză de renunțare precum Tratatul cu România și, totuși, în urma acordului din 5 iulie 1963, Italia reușise să obțină de la RFG despăgubiri pentru cetățenii italieni care suferiseră de pe urma persecuțiilor naziste. O soluție similară își doreau și românii, dar greșeala autorităților române a fost de a crede că precedentul italian îi va ajuta când, de fapt, RFG trata Italia ca pe un stat occidental și aliat față de care își putea permite gesturi de bunăvoință pe care nu avea rost să le relice necontrolat în estul Europei comuniste.

În funcție de felul în care a acționat România pentru obținerea acestor despăgubiri, putem vorbi despre două etape: neoficială (1967-1970) și oficială (începând cu 1970).

Etapa neoficiala (1967 – martie 1970). Autoritățile române au decis să acționeze neoficial, folosindu-se de interpuși. Constrânse de Tratatul de pace, nu-și permiteau să pretindă oficial despăgubiri Germaniei. Practic, în acest interval, românii află despre aceste despăgubiri, își propun să le obțină, dar, cel puțin până în vara anului 1969, întreprind eforturi puține și ineficiente pe care nu le urmăresc în mod consecvent. Lucrurile se vor schimba din vara lui 1969, când acțiunile vor începe să fie mai bine coordonate.

Românii încep să-și manifeste interesul pentru despăgubirile oferite de RFG foarte repede, la scurt timp după reluarea relațiilor diplomatice dintre România și

² Hans-Günther Hockerts, *Die Entschädigung für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa. Eine einführende Skizze*, in Hans-Günther Hockerts, Claudia Moisel, Tobias Winstel (coord.), *Grenzen der Wiedergutmachung. Die Entschädigungen für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, Göttingen, Wallstein, 2006, p. 7-58; Constantin Goschler, *Die Bundesrepublik und die Entschädigung von Ausländern seit 1966*, in Hans-Günther Hockerts, Claudia Moisel, Tobias Winstel (coord.), *Grenzen der Wiedergutmachung. Die Entschädigungen für NS-Verfolgte in West- und Osteuropa 1945-2000*, Göttingen, Wallstein, Goschler, p. 94-146.

RFG (ianuarie 1967). Astfel, în 14 iunie 1967, într-o notă a Departamentului Cultelor, găsim deja consemnate primele demersuri în această direcție. Mai precis, Moses Rosen, rabinul șef al României, aflase în urma întrevederilor cu Nahum Goldman, președintele Congresului Mondial Evreiesc, „că ar fi posibil să se pună problema revendicărilor de despăgubiri din partea Germaniei Federale de către cetățenii români de naționalitate evreiască, victime ale prigoanei hitleriste” și informase Departamentul Cultelor asupra acestei posibilități. Informația primită de oficialii români era la a treia mână, dar părea valoroasă, așa că aceștia s-au adresat MAE care a dat un răspuns interesant. Conștient de renunțarea la orice fel de pretenții față de Germania (Tratatul de pace), MAE aprecia că „nu ar fi potrivit ca țara noastră să ridice, pe linie oficială, pretenții la despăgubiri pentru cetățenii români care au suferit în timpul nazismului, cu toate că Republica Federală a Germaniei a adoptat în acest scop o legislație specială” și completează că, totuși, „acestora să li se sugereze, de către Federația Comunităților Evreiești din Republica Socialistă România, să trimită cereri, ca simpli particulari, prin care să solicite despăgubiri”. Autoritățile ar fi urmat să ajute la eliberarea actelor pentru petenți (certIFICATE medicale, acte de proprietate etc.), necesare dovedirii dreptului la despăgubiri. Punctul de vedere al MAE este însușit de Departamentul Cultelor care trebuia să aprobe indicațiile pe care Federația Comunităților Evreiești le va da etnicilor evrei eligibili pentru asemenea despăgubiri³.

Totuși, în următorii doi ani, nu se vor depune eforturi susținute în această direcție, deși interesul statului român pentru orice ar fi putut aduce valută era foarte mare. Ca dovadă stau diferitele operațiuni aflate deja în curs sau care vor fi inițiate în această perioadă de Securitate, precum: vinderea evreilor⁴, a etnicilor germani⁵, operațiunea „Peregrinii”⁶, operațiunea „Moștenirea” etc. Practic, guvernele vest-german și israelian plăteau sume considerabile pentru permisiunea acordată etnicilor germani și evrei de a părăsi România, de asemenea sume mari se obțineau chiar și de la cei interesați să plece din România sau de la rudele din străinătate (Operațiunea „Peregrinii”), în alte cazuri se obțineau bani prin rezolvarea unor succesiuni (la nevoie, chiar și cu ajutorul unor falsuri facilitate de agenții români)⁷. Astfel,

³ Mihnea Berindei, Dorin Dobrinu, Armand Goșu, *Istoria comunismului din România*. Vol. II. *Documente Nicolae Ceaușescu (1965-1971)*, Iași, Edit. Polirom, 2012, p. 281-282.

⁴ Radu Ioanid, *Securitatea și vânzarea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași, Edit. Polirom.

⁵ Florica Dobre, Florian Banu, Luminița Banu, Laura Stancu, *Acțiunea „Recuperarea”: Securitatea și emigrarea germanilor din România: (1962-1989)*, București, Edit. Enciclopedică, 2011.

⁶ Mihai Pelin, *DIE 1955-1980. Culisele spionajului românesc*, București, Edit. Evenimentul Românesc, 1997, p. 89-91, 112-114.

⁷ Mădălin Hodor face, de-a lungul a trei articole, o analiză foarte bună a cazului „Mayer”, surprinzând și contextul mai larg al despăgubirilor germane: *Securitatea și problema despăgubirilor de război (I)*, „Revista 22”, (22.5.2015); *Securitatea și problema despăgubirilor de război (II)*, „Revista 22” (3.6.2015); *Securitatea și problema despăgubirilor de război (III)*, „Revista 22” (16.6.2015). Țin să-i mulțumesc pe această cale pentru discuțiile avute și pentru ajutorul dat la identificarea documentelor relevante de la ACNSAS.

Nota-raport din 10 octombrie 1968, semnată de Ion Stănescu, președintele Consiliului Securității Statului (CSS), și adresată conducerii PCR, menționa că *„în perioada 1 ianuarie 1965 – 30 septembrie 1968 au fost rezolvate pozitiv cu sprijinul organelor de miliție, al Băncii Naționale a R.S. România și al Ministerului Afacerilor Externe, un număr de circa 300 de cazuri de succesiuni, conturi, depozite și repatrieri – care s-au soldat cu transferarea în țară a unor sume, totalizând 6.943.296,09 de dolari S.U.A. și a unei cantități de 101.216 kg. aur.”*⁸

În toamna anului 1968, nemulțumită doar cu succesul acestor acțiuni, Securitatea își propunea să exploreze *„și alte căi care dau posibilitatea creșterii eficienței activității pe linia aducerii de valută în țară și totodată a diversificării metodelor de muncă”*. Și aici posibilitățile erau numeroase, dar ceea ce prezintă interes pentru studiul de față sunt următoarele sugestii care în viitorii ani vor primi o mare atenție din partea statului român și care vizau obținerea de valută din RFG. Prima operațiune, care se va numi „Recolta”, viza întreprinderea de acțiuni în RFG *„în vederea obținerii de reparații pentru daunele materiale și morale cauzate de către nazismul german persoanelor de naționalitate evreiască domiciliată în România și care, în conformitate cu o recentă lege, sînt îndreptățite să primească din partea R.F.G. indemnizații forfetare”*⁹. A doua operațiune va avea numele de cod „Recunoștința” și viza *„lărgirea acțiunilor pentru obținerea de pensii din partea R.F. a Germaniei în favoarea cetățenilor români de naționalitate germană”*¹⁰ care, în perioada războiului, fuseseră înrolați în armata germană. În fine, a treia operațiune s-a numit „Monumentul” (obținerea fondurilor acordate de RFG pentru îngrijirea mormintelor soldaților germani). În anii care vor urma, statul român va face eforturi considerabile pentru obținerea acestor resurse financiare.

Totuși, în ciuda tonului optimist al notei semnate de președintele CSS în 10 octombrie 1968, reiese, printre rînduri, că, de fapt, trecuse mai mult de un an în care nu se făcuse nimic concret pentru obținerea despăgubirilor. CSS nu putea menționa decât că începuseră să facă demersuri pentru identificarea evreilor persecutați în perioada războiului și pentru aceasta recurseseră la Federația Comunităților Evreiești: *„pentru stabilirea persoanelor care sînt îndreptățite la astfel de despăgubiri s-a acționat prin Departamentul Cultelor ca Federația Comunităților Evreiești Mozaice din R.S. România [...] să identifice elementele ce pot solicita aceste drepturi.”* Următoarea propunere a CSS era ca apoi, după identificarea victimelor persecuțiilor, să se intervină pe lângă avocatul german Martin Reiter, cunoscător al problemicii despăgubirilor, care să fie convins să vină în România unde să fie împuternicit de Federația Comunităților Evreiești să se ocupa de această problemă¹¹.

⁸ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 20.

⁹ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 23.

¹⁰ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 24.

¹¹ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 24.

În 27 mai 1969, Prezidiul Permanent al CC al PCR a aprobat ca CSS (Consiliul Securității Statului) să se ocupe de problema despăgubirilor, dar cu grijă pentru păstrarea aparențelor. Erau puse în practică sugestiile făcute de MAE încă din 1967. Nu se dorea angajarea statului român în discuții directe cu autoritățile germane. Motivele erau două: nu doar că erau conștienți de renunțarea din Tratatul de pace, dar voiau să-și păstreze dreptul de a negocia ulterior alte posibile despăgubiri din partea RFG. Totuși, deosebirea este că, din vara anului 1969, autoritățile române au urmărit cu mult mai mare atenție această problemă a despăgubirilor.

În mare, începând cu vara lui 1969, CSS a preferat să tatoneze terenul, inițiind demersuri prin două categorii de interpuși la care a recurs în mod concomitent. Aceștia erau 1) „particularii” și 2) Federația Comunităților Evreiești¹². La Federație se apelase și înainte, dar într-o formă mai discretă și, îndeosebi, pe plan intern, pentru identificarea supraviețuitorilor. Din vara 1969, acești interpuși încep să acționeze și în plan extern.

1) Canalul „particular”. Evreii din România, victime ale persecuțiilor din perioada războiului, au fost încurajați să se adreseze autorităților germane pentru despăgubiri. În acest sens, autoritățile române l-au contactat pe Josef Polgar, un avocat din Frankfurt am Main, originar din România, pe care l-au însărcinat să se ocupe de reprezentarea evreilor. S-a renunțat, deci, la prima opțiune (avocatul Martin Reiter) enunțată în octombrie 1968, dar ideea rămăsese aceeași. Începând cu 20 iunie 1969, Polgar se va adresa, în mai multe rânduri, autorităților germane, afirmând că este mandatat de circa 10.000 de evrei români și solicita inițierea unor demersuri pentru despăgubirea acestora. În 25 februarie 1970, în cadrul unei întâlniri cu oficialii Ministerului german de Finanțe, avocatului i s-au explicat motivele pentru care aceste solicitări vor fi refuzate: a) art. 239 din BEG, invocat de români, nu se aplica victimelor din estul Europei; b) acordarea despăgubirilor către cetățenii români ar crea așteptări din partea cetățenilor altor state comuniste, pe care partea germană nu și-ar putea permite să le onoreze; c) este amintită responsabilitatea statului român pentru numeroase persecuții din perioada războiului, neimputabile deci statului german; d) România semnase tratatul de pace prin care renunța pentru sine și pentru cetățenii săi la despăgubiri din partea Germaniei¹³.

2) Canalul reprezentat de Federația Comunităților Evreiești. Demersurile lui Moses Rosen, rabinul șef al României și președintele Federației Comunităților Evreiești, au fost mai complexe, desfășurându-se pe mai multe planuri.

În primul rând, s-a adresat către diferite autorități și personalități germane. Astfel, printre altele, în 25 noiembrie 1969, Moses Rosen trimitea o scrisoare către cancelarul Germaniei prin care solicita sprijin pentru despăgubirea supraviețuitorilor

¹² ACNSAS, fond SIE, NR. 52875, anexa 2, f. 12-18.

¹³ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

evrei din România, invocând paragraful 239 al BEG cu referire la victimele care nu respectau principiul teritorialității. Argumentația este asemănătoare celei folosite de avocatul Polgar. De altfel, și răspunsurile primite de cei doi de la autoritățile germane (Polgar, în 25 februarie 1970 și M. Rosen, în 6 aprilie 1970), nu diferă substanțial: art. 239 a fost introdus în BEG în 1956, dar nu se aplică victimelor care sunt cetățeni ai statelor est-europene. În cazul acestora, în principiu, singura posibilitate ar fi fost, teoretic, încheierea unui acord bilateral RFG-RSR care să vizeze aceste despăgubiri, dar germanii își exprimau, totuși, rezerve cu privire la șansele încheierii unui asemenea acord. În cazul unui aviz favorabil, exista riscul ca și alte state est-europene să ridice pretenții similare¹⁴.

În al doilea rând, la începutul anului 1970, prin intermediul lui Ernst Katzenstein, reprezentantul la Bonn al Claims Conference, Moses Rosen reușește să ia legătura cu Martin Hirsch, președinte al grupului Social-Democrat din Parlamentul German și cunoscut avocat pentru drepturile victimelor Holocaustului. Mesajul care s-a dorit transmis era manipulatoriu: guvernul român ar fi depășit de situație, nu ar mai face față numeroaselor presiuni din partea supraviețuitorilor evrei care ar solicita aceste despăgubiri și, deși este conștient că nu poate solicita despăgubiri Germaniei, se vede, totuși, nevoit să caute soluții. Așa că Martin Hirsch este abordat de rabinul șef Moses Rosen, însoțit de Sandu Florea (ofițer DIE sub acoperire diplomatică), pentru identificarea unei asemenea soluții. Pe care tot ei i-o sugerează, aducându-i la cunoștință că guvernul român ar fi dispus să împuternicească o delegație reprezentând comunitatea evreiască din RSR care să participe la discuții și negocieri cu autoritățile germane. Hirsch pare câștigat de ideea constituirii unei astfel de comisii (compusă din reprezentanți ai autorităților germane și ai comunității evreiești din România) care să lucreze la un acord pe care, apoi, cele două state ar fi urmat să-l recunoască oficial. Despre toate aceste propuneri ale românilor, Hirsch îi scrie direct cancelarului Brandt căruia îi cere să se pronunțe¹⁵.

Lucrurile se precipită însă, pentru că, în dimineața zilei de 1 aprilie 1970, Hirsch este invitat la ambasada României unde ambasadorul Oancea și același Sandu Florea îi comunică decizia guvernului român de a renunța la continuarea contactelor informale de până atunci și de a le înlocui prin discuții directe, oficiale, cu guvernul german¹⁶.

Etapa oficială (începând cu martie 1970). Ce se întâmplase? Guvernul român înțeleșese, în cele din urmă, semnalele părții germane că sunt de preferat discuțiile oficiale între RFG și RSR. Astfel de semnale fuseseră transmise încă din noiembrie 1969, dar și prin răspunsurile primite de Polgar, Rosen etc.

¹⁴ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

¹⁵ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (infra: PAAA), fond B86, dos. 1193.

¹⁶ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

Prin urmare, în 14 martie, un grup de lucru compus din Constantin Oancea (ambasadorul RSR în RFG), Gheorghe Bădescu (șeful Direcției Consulare din MAE), Gh. Crăiniceanu (director adjunct al Direcției Valutare din Ministerul de Finanțe) și Gh. Popovici (director adjunct al Direcției Acorduri și Documentare din Banca Română de Comerț Exterior), a elaborat o notă cu privire la șansele avute și la măsurile pe care ar trebui să le întreprindă România pentru obținerea despăgubirilor. S-a pornit din start de la o interpretare excesiv de optimistă a situației României: 1) clauza diplomatică (eligibili doar cetățenii ale căror state întrețin relații diplomatice cu RFG) ar fi îndeplinită în urma reluării relațiilor diplomatice în 1967 dintre RFG și RSR; 2) RFG a încheiat deja acorduri cu mai multe state capitaliste în urma cărora a acceptat să plătească sume considerabile; 3) precedentul italian. Prin urmare, diplomații români apreciau că România ar putea obține de la Germania o sumă de aproximativ 100 de milioane de mărci germane pentru cele circa 25.000 de cazuri deja existente. În continuare, delegația MAE propunea Prezidiului Permanent al CC al PCR (care aprobase în 27 mai 1969 ca CSS să se ocupe de problema despăgubirilor de război) să accepte trecerea la negocierile de stat, duse direct cu autoritățile vest-germane în scopul obținerii unei sume globale pentru despăgubirea tuturor cetățenilor români eligibili. În continuare, se propunea ca la negocieri să participe reprezentanți ai mai multor ministere (MAE, Ministerul de Finanțe, Banca Română de Comerț Exterior și, în mod acoperit, CSS, iar apoi „*prin posibilitățile de care dispune, CSS va lua măsuri pentru a cunoaște intențiile părții vest-germane în cursul tratativelor și a se putea interveni astfel operativ de către delegația noastră*”. În 16 martie 1970, Prezidiul Permanent al CC al PCR va răspunde favorabil acestor propuneri, hotărând ca RSR să acționeze oficial, pe căi diplomatice, în problema despăgubirilor¹⁷.

Odată luată decizia la nivel înalt de a se acționa oficial, autoritățile române au început să acționeze atât pe plan intern, cât și extern.

Pe plan intern, se mobilizează strângând documentația cu care sperau să convingă RFG de justetea solicitărilor. Cu sprijinul direct al statului, numărul celor care au depus dosare pentru despăgubiri a explodat. Dacă în noiembrie 1969, avocatul Josef Polgar din Frankfurt am Main, spunea că este mandatat de circa 10.000 din totalul de 15.000 de supraviețuitori evrei, încă cetățeni ai RSR¹⁸, în mai puțin de doi ani, autoritățile române au predat, spre stupefacția germanilor, un camion încărcat cu 155.000 de dosare. În prima fază, neoficială, de tatonări, solicitanții pentru despăgubiri fuseseră exclusiv etnicii evrei. În a doua fază însă, au fost incluse și alte categorii. Dacă tot se acceptase ideea unor discuții oficiale între români și germani, statul român nu mai era constrâns de reprezentativitatea limitată a Federației Comunităților Evreiești. Prin urmare, a organizat strângerea solicitărilor pentru despăgubiri la o scară nemaicunoscută până atunci. De exemplu, doar

¹⁷ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 12-18.

¹⁸ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

în 12 august 1970, UM 0767 trimitea către UM 0755/C un număr de „1479 tabele cuprinzând numele a 14786 persoane care au fost persecutate în timpul ocupației naziste”¹⁹.

În mare, documentația consta din:

a) Legislația rasială din perioada 1939-1944, documente cu privire la presiunile politice și economice ale Germaniei asupra României etc., toate acestea fiind menite să arate responsabilitatea germanilor care apoi, în urma negocierilor, să fie cuantificată în despăgubiri.

b) Cereri individuale ale victimelor persecuțiilor și ale urmașilor acestora legalizate prin notariatele de stat (de obicei tipizate în limba română și germană, prevăzute cu spații de completat pentru o scurtă mențiune a tipului de persecuție, a pierderilor înregistrate). Petenții variaau: evrei, romi, „antifasciști”, cetățeni români prinși de evenimentele de la 23 august pe teritoriul Reichului și internați în lagăre de muncă, ofițeri români căsătoriți cu evreice și care, prin urmare, au fost privați de calitatea militară etc. Faptul că mii de romi (foști nomazi și sedentari) au putut completa asemenea cereri a presupus o anumită concertare, inclusiv din partea unor lideri romi informali. Cererile erau organizate după județele unde supraviețuitorii domiciliu în 1970.

Intenția vădită a autorităților române era de a obține de la vest-germani cât mai mulți bani, inclusiv pentru victimele persecuțiilor de care se făceau vinovați românii. În fond, România nu fusese în perioada războiului o țară ocupată de trupele germane, ci un stat suveran, aliat al Germaniei, calitate în care a dispus cu de la sine putere luarea de măsuri antisemite și deportarea evreilor și a romilor în Transnistria, regiune administrată tot de români. Evident, responsabilitatea pentru aceste persecuții și deportări revenea statului român, dar, în 1970, autoritățile comuniste au preferat să dea vina pe RFG de la care sperau să primească despăgubiri. În toamna anului 1970, mare parte din documentația necesară fusese deja strânsă.

Pe plan extern, pe măsură ce se apropiau de finalizarea documentației, românii încep să îi abordeze tot mai insistent pe oficialii germani, încercând să obțină de la ei răspunsuri ferme cu privire la începerea negocierilor. În aprilie 1970, ambasadorul Constantin Oancea solicită la Bonn și obține întâlniri cu înalți oficiali din cadrul MAE vest-german, urmează vizita premierului Gh. Maurer la Bonn (22-26 iunie 1970), prilej cu care este abordat și subiectul despăgubirilor. În toamna 1970, partea română îi informează pe germani că au strâns deja un volum mare de documente referitoare la persecuții și că sunt pregătiți pentru discuții²⁰. În Germania, ambasadorul Oancea are o agendă încărcată: discută despre despăgubiri cu secretarul de stat Egon Bahr (6 octombrie) și cu secretarul de stat Paul Frank (9 octombrie), iar în România, ambasadorul RFG la București este anunțat cu

¹⁹ ACNSAS, fond SIE, 52875, anexa 1, f. 276.

²⁰ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

privire la stadiul în care se găsea documentația strânsă de români și este întrebat când ar fi RFG dispusă să preia materialele.

Alt canal folosit de români a fost reprezentat de Martin Hirsch. Din aprilie 1970, acesta a fost contactat în mod repetat de Sandu Florea, care era foarte interesat să afle cum funcționează legislația germană de acordare a despăgubirilor și care sunt categoriile de victime eligibile. Mai mult chiar, în septembrie 1970, Florea îl invită pe Hirsch să facă o vizită personală la București (28 noiembrie – 1 decembrie 1970), pentru a i se prezenta rezultatele documentării efectuate de autoritățile române. Aceasta, deși Hirsch nu avea o poziție oficială și nu angaja statul german în niciun fel. Românii sperau însă că Hirsch, odată convins, va încerca să reproducă punctul de vedere al românilor în fața altor oficiali germani. Ajuns în București, Hirsch are o serie de discuții cu mai mulți funcționari români de rang înalt, precum Teodor Vasiliu (ministrul Justiției), Vasile Gliga (adjunctul ministrului de Externe), reprezentanți ai Băncii Române de Comerț Exterior. Dintre aceștia se impune însă Sandu Florea. De altfel, în cadrul discuțiilor de la București, Hirsch observa cu uimire că Florea se bucură de o influență neașteptată, considerabil mai mare decât a celorlalți funcționari români, deși funcția lui, aparent inferioară, nu ar fi trebuit să-i permită acest lucru. Hirsch nu greșea, Florea era un personaj cu greutate în aceste discuții despre despăgubiri, dar influența pe care i-o atribuia Hirsch se datora, de fapt, poziției reale de șef al serviciului „Valuta” din DIE²¹, funcția diplomatică nefiind decât o acoperire. De altfel, cazul este ilustrativ pentru puternica implicare a serviciilor secrete române în procesul despăgubirilor. Hirsch sugerează autorităților să se limiteze la a face dosare doar pentru cei persecutați din motive rasiale. Românii se declară de acord și anunță că, pe lângă evrei, aici vor intra și romii pe care, în ultimele luni, reușiseră să-i determine să pretindă despăgubiri. În plus, românii dau de înțeles că nu vor insista pentru alte categorii de victime, precum așa-ziii „luptătorii antifasciști” (dar nu vor proceda astfel, dosarele predate în martie 1971 conținându-i și pe aceștia și pe mulți alții). Hirsch le repetă românilor că discuțiile pentru acordarea de noi despăgubiri, mai ales către statele est-europene, sunt o temă sensibilă, față de care opinia publică germană este foarte ostilă. În plus, îi anunță că guvernul RFG a însărcinat o comisie interministerială care lucrează la schițarea unui concept unitar despre cum ar trebui să decurgă negocierile cu toate statele est-europene cu privire la despăgubiri²².

Comisia interministerială la care se referea Hirsch fusese, într-adevăr, constituită pentru a discuta situația creată de cererile de despăgubire. Doar că aceasta va delibera îndelung și atitudinea în cadrul ei nu era cea dorită de est-europeni. De exemplu, în cadrul ședinței din 27 aprilie 1970, sugestiile comisiei mergeau în

²¹ Mădălin Hodor, *Securitatea și problema despăgubirilor de război* (III), „Revista 22”, (16.6.2015).

²² PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

direcția unui refuz. Astfel, în eventualitatea în care statele comuniste ar fi pretins tratament egal cu al statelor occidentale care primiseră compensații din partea RFG, comisia sugera ca lucrurile să fie lămurite în felul următor: despăgubirile către statele occidentale au fost acte voluntare, în favoarea unor state aliante și prietene care respectă interesele RFG, pe când statele est-europene au beneficiat deja de despăgubiri sub forma confiscării bunurilor germane la finalul războiului și a ocupării de teritorii germane (cazul Poloniei) sau au comis la rândul lor crime grave împotriva cetățenilor germani fără ca pentru aceasta să fi acordat vreodată despăgubiri. De asemenea, observa comisia, statele comuniste recunoșteau, mai nou, ambele state germane (RFG și RDG), dar pretindeau despăgubiri doar de la RFG, așa că ele trebuiau să pretindă despăgubiri similare și de la RDG²³. Ulterior, în 24 noiembrie 1970, comisia prezintă un raport cu privire la problema despăgubirilor pentru Estul Europei, elaborând cinci posibile scenarii: 1) lărgirea criteriilor și considerarea ca eligibile a mai multor categorii, precum cei persecutați pe motive „naționale”, partizanii, cei obligați să presteze muncă forțată etc.; 2) respingerea în bloc a tuturor solicitărilor; 3) luarea ca model a acordurilor cu statele occidentale (în care să fie incluși parțial și cei persecutați din motive etnice); 4) despăgubirea doar a celor care corespundeau definiției BEG pentru victimele tipice ale nazismului; 5) acordarea de ajutoare economice în loc, sau ca o completare a despăgubirilor. În final, în mai 1971, pornind de la activitatea acestei comisii interministeriale, guvernul federal va lua decizia de a nu acorda despăgubiri către est-europeni (cu excepții minore, precum despăgubirile pentru victimele experiențelor pseudo-medicale și, caz excepțional, Iugoslavia)²⁴.

Până atunci însă, oficialii germani nu puteau da răspunsurile dorite cu atâta insistență de români. De obicei, germanii se mulțumeau să spună că decizia privind România se va lua la pachet, ținându-se cont de întreg contextul est-european (deci să aștepte decizia comisiei interministeriale și a guvernului federal). În plus, invocau pretextele diplomatice și legale deja cunoscute: impactul negativ pe care despăgubirile le-ar avea asupra opiniei publice germane, RFG a renunțat (prin declarația din 28.10.1969) la pretenția de a fi singurul stat german legitim, deci statele comuniste (implicit România) să se adreseze pentru despăgubiri și RDG. De asemenea, diplomații germani argumentau că solicitările României sunt de văzut în contextul creat de tratatul de la Londra din 1953 (amânarea nedefinită a despăgubirilor de război) și de clauza de renunțare la pretenții față de Germania, semnată de România în Tratatul de pace din 1947. În plus, în cazul României, aceasta fusese stat suveran în perioada războiului, așa că germanii nu uitau să menționeze responsabilitatea autorităților române la producerea unor persecuții care nu puteau fi, deci, imputate Germaniei²⁵. Toate acestea ar fi trebuit să-i facă pe

²³ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

²⁴ Constantin Goschler, *op. cit.*, p. 310-311.

²⁵ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

români să înțeleagă că șansele ca germanii să accepte achitarea acestor despăgubiri erau extrem de mici.

Într-un târziu, în 18 ianuarie 1971, în urma insistențelor românilor ca germanii să preia documentația, MAE vest-german s-a declarat de acord să o primească și să o verifice, dar a pus românilor în vedere că simpla preluare nu înseamnă și debutul negocierilor. Prin urmare, în 10 februarie 1971, Ambasada RFG anunța că ministrul Gliga îi informase că documentația va fi predată în cel mai scurt timp²⁶.

Această s-a întâmplat în 2 martie 1971, când ambasadorul Oancea se prezintă la MAE vest-german, unde îi anunță pe funcționarii germani că un camion plin cu documentația realizată de români pentru despăgubiri (27 de lăzi, adică 240 de volume cuprinzând 155.126 de dosare personale) se află deja la Bonn și așteaptă să fie descărcat pentru a se putea întoarce la București. Oancea se adresase inițial Ministerului german de Finanțe care, însă, îl refuzase, trimițându-l la MAE. Ajuns aici, diplomații germani acceptă descărcarea camionului, dar, la întrebarea când vor începe negocierile, îi pun în vedere ambasadorului român, încă o dată, că decizia cu privire la negocieri nu va putea fi luată decât la nivel foarte înalt și numai în contextul mai larg al întregii Europe de Est²⁷.

Câteva săptămâni mai târziu, în 27 aprilie 1971, ambasada RSR în RFG va completa documentația trimisă germanilor în 2 martie, predând alte opt dosare. Acestea conțineau, printre altele, documente referitoare la persoanele: 1) internate în lagărul de la Vapniarka; 2) care suferiseră experiențe pseudo-medicale; 3) cărora autoritățile germane, în perioada războiului, le-au confiscat bunurile, trimițându-le în Germania; 4) cărora le-au fost confiscate bunurile în timpul deportării și 5) care nu și-au mai găsit bunurile la revenirea din deportare. Germanii îi răspund ambasadorului că faptele prevăzute la punctul 5 nu pot fi imputate germanilor, iar pentru faptele prevăzute la punctele 3 și 4 (confiscările de bunuri) s-ar fi putut ridica pretenții, dar termenul limită expirase deja de mai mulți ani. Din nou, ambasadorului i se subliniază că acceptarea documentației nu înseamnă o garanție că vor începe negocieri²⁸.

În cele din urmă, în 5 mai 1971, confruntată cu tot mai multe pretenții din partea statelor est-europene și temându-se de agravarea situației, Germania decide la cel mai înalt nivel (ședința de guvern prezidată de cancelarul Willy Brandt, în prezența liderilor partidelor din coaliția de guvernământ) că pretențiile est-europene vor fi refuzate. Singurele excepții admisibile erau victimele experiențelor pseudo-medicale și Iugoslavia²⁹.

Câteva zile mai târziu, în 11 mai 1971, ambasadorul Oancea este invitat la MAE vest-german unde secretarul de stat Paul Frank îi explică, în legătură cu

²⁶ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

²⁷ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

²⁸ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

²⁹ Constantin Goschler, *op. cit.*, p. 311.

problema despăgubirilor, că acesta și-a imaginat că românii vor preda o situație centralizatoare a cazurilor de despăgubiri, eventual un dosar, dar în niciun caz un camion de documente, și a continuat spunând că atitudinea Germaniei a fost greșit înțeleasă de români. În urma insistențelor României, guvernul vest-german se declarase, într-adevăr, dispus să studieze problema despăgubirilor, dar prin aceasta nu se angajase să și soluționeze această chestiune. În plus, Frank îl anunță pe diplomatul român că guvernul vest-german a adoptat în 5 mai, ca poziție de principiu pentru toate statele est-europene, că nu va putea discuta și achita despăgubiri (exceptate fiind victimele experiențelor pseudo-medicale pentru care germanii erau dispuși să negocieze). Și, pentru a face refuzul german mai ușor de acceptat, Frank îi menționează ambasadorului posibilitatea unei alternative: „*drept contrapondere față de imposibilitatea discutării și onorării despăgubirilor, guvernul federal nu exclude posibilitatea realizării cu țările în cauză a unei cât mai strânse cooperări economice de perspectivă*”. Disponibilitatea germanilor de a investi economic nu pare să-l fi impresionat pe ambasadorul român care îi răspunde că „*față de categoriile de persoane, guvernul vest-german, orice argumente ar aduce, nu are autoritatea morală de a discrimina cetățenii români care au suferit de pe urma fascismului și sînt în viață, față de cetățenii francezi sau italieni etc. care au fost despăgubiți, după cum nu-i poate discrimina în restituirea bunurilor pierdute față de cetățenii olandezi sau unguri care au fost recent despăgubiți.*”³⁰ Răspunsul surprinde. Diplomația frizează ipocrizia. În fond, majoritatea victimelor pentru care românii sperau să obțină despăgubiri de la germani suferiseră, în perioada războiului, din cauza politicilor guvernului Antonescu.

Cuplarea

Confruntate cu refuzul germanilor de a acorda despăgubiri, autoritățile române au încercat să forțeze lucrurile, condiționând pensiile pentru soldați și ajutoarele pentru îngrijirea mormintelor soldaților germani (dorite și de autoritățile RFG) de acordarea despăgubirilor pentru victimele nazismului (dorite exclusiv de partea română).

În 20 iulie 1971, Vasile Gliga, adjunctul ministrului Justiției, trimitea generalului Nicolae Doicaru, vicepreședinte al CSS, nota de propuneri nr. 11/41767/1971 (elaborată de MAE în 12 iulie), solicitând avizul CSS. Se dorea condiționarea înțelegerii pentru pensii de începerea negocierilor pentru despăgubiri. Propunerile au fost acceptate de CSS și vor sta la baza unor noi eforturi ale românilor de a convinge RFG să plătească despăgubiri. Principiul era asemănător: identificarea elementelor de interes pentru germani și încercarea de a le folosi în negocieri, în speranța că germanii, în cele din urmă, vor ceda.

Potrivit Bundesversorgungsgesetz (Legea federală de ocrotiri), RFG acorda pensii de invaliditate pentru foștii militari din armata fostului Reich sau pentru

³⁰ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 1, f. 231-236.

urmașii acestora. Pensiile se plăteau de RFG în valută și erau transferate prin Banca Română de Comerț Exterior, beneficiarii primindu-le în lei. În România fuseseră identificate circa 40.000 de persoane îndreptățite la astfel de pensii, până în 1972 autoritățile vest-germane reglementând dreptul la pensie pentru 10.527 de persoane. Pentru acestea, în perioada 1 ianuarie – 30 decembrie 1971, se transferase suma de 5.342.764 dolari SUA. Germanii își doreau ca numărul beneficiarilor să crească și au propus încheierea unui acord guvernamental. Românii erau încântați, aceasta însemnând, implicit, că și sumele primite în România ar fi urmat să crească: „*prin încheierea acestui acord se pot realiza anual cca. 12 000 000 dolari SUA.*”³¹ În plus, beneficiarii primeau pensiile în lei, nu în mărci germane, la cursul de schimb stabilit de stat, lucru de pe urma căruia tot statul câștiga sume considerabile. Și totuși, pentru că și germanii își doreau un astfel de acord, partea română a considerat că i-ar putea șantaja pe germani, presându-i să plătească inclusiv despăgubiri pentru victimele persecuțiilor.

La fel au încercat să procedeze și în cazul mormintelor soldaților germani, aspect la care autoritățile germane erau iar foarte sensibile, fiind dispuse să plătească pentru identificarea și îngrijirea acestora. Autoritățile române estimau că pe teritoriul RSR se aflau îngropați circa 65.000 de militari germani, căzuți în cele două războaie mondiale. Germanii își doreau încheierea unei convenții, fiind dispuși „*să plătească la început între 60-100 de mărci vest-germane pentru fiecare mormânt în vederea identificării și organizării acestora și aceeași sumă anual pentru întreținere. Din această acțiune se pot realiza cca. 6.000.000 mărci vest-germane pe an.*” La fel, România nu putea decât câștiga de pe urma încheierii unei astfel de convenții, mai ales că, prin aderarea României în 1954 la convenția internațională de la Geneva din 12 august 1949, România se obligase să identifice și să întrețină în mod decent mormintele militarilor. Practic, ar mai fi și primit bani pentru îndeplinirea unor obligații oricum asumate prin tratate internaționale. În plus, RFG încheiase convenții similare și cu alte state est-europene³². Ca și în cazul pensiilor, autoritățile române au încercat să exploateze interesul germanilor pentru rezolvarea acestei probleme. Șantajul, lăcomia meschină și, de fapt, stupidă a autorităților române sunt mai mult decât evidente. Cei care plăteau sume apreciabile pentru pensii și pentru îngrijirea mormintelor erau autoritățile germane, iar statul român câștiga bani frumoși din aceste aranjamente cu eforturi minime. Dar, pentru că își doreau atât de mult și despăgubirile (pe care le estimau acum la circa 180-200 de milioane de mărci), au crezut că pot negocia dur și au făcut eforturi pentru cuplarea celor trei acțiuni.

În 6 martie 1972, Corneliu Mănescu, ministrul de Externe, trimitea lui Ion Stănescu, președintele CSS, o Notă cu propunerile referitoare la cele trei acțiuni care aveau de-a face cu RFG: 1) despăgubirea persoanelor persecutate; 2) pensiile pentru foștii soldați și urmașii lor; 3) îngrijirea mormintelor militarilor

³¹ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 1, f. 264.

³² ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f. 10.

germani căzuți în cele două războaie mondiale pe teritoriul României. Propunerile și măsurile din document nu erau noi, autoritățile române recurgând la ele încă din vara anului 1971, dar se considera util ca ele să fie reluate și în 1972, semn că nu-și făcuseră efectele scontate. Practic, erau cinci categorii de propuneri:

1) Ambasadorul RFG la București să fie frecvent chemat de conducerea MAE care să-i ceară să intervină pentru un răspuns favorabil în vederea începerii tratativelor referitoare la despăgubiri, comunicându-i-se totodată „*că partea română este de acord să înceapă tratative în problemele plății pensiilor și îngrijirii mormintelor, data urmînd a se stabili după ce vom avea un răspuns în problema despăgubirilor*”.

2) Ambasadorul român la Köln să continue intervențiile pe lângă autoritățile oficiale competente, cărora să le solicite cuplarea tratativelor (despăgubiri, pensii, îngrijirea mormintelor).

3) „*Întreprinderea unor acțiuni de influențare în sensul sprijinirii poziției noastre prin persoanele care dețin funcții de răspundere în R.F.G.*” Astfel de intervenții se vor mai face și prin intermediul industriașului Berthold Beitz, curatorul Fundației Krupp, și prin Werner Figgen, ministru al Muncii în guvernul landului Renania de Nord-Westfalia. De asemenea, profitând de interesul deosebit pentru îngrijirea mormintelor militarilor germani căzuți în România manifestat de Karl Herold, subsecretar de Stat la Ministerul Inter-german și președinte al „Uniunii Populare pentru Îngrijirea Mormintelor”, autoritățile române s-au folosit de acesta pentru a arăta guvernului vest-german că rezolvarea problemei mormintelor depinde de începerea tratativelor pentru despăgubirea persoanelor persecutate în perioada războiului. De altfel, în iulie 1971, Karl Herold îl și informează pe cancelarul german cu privire la doleanțele românilor.

4) În eventualitatea că autoritățile vest-germane continuau să nu fie de acord cu despăgubirile solicitate de români, se propunea ca „*printr-o acțiune organizată, persoanele îndreptățite la despăgubiri să fie îndrumate să se adreseze cu memorii unor instituții vest-germane ca: Ministerul Afacerilor Externe, Ministerul de Finanțe, Cancelaria Federală, Ambasada R.F. a Germaniei din București etc., cît și unor deputați cu influență în Parlamentul vest-german.*”³³ În plus, sunt contactate case de avocatură, precum Beer Heinz³⁴ și Stoffel, cărora li se încredințează

³³ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f.6.

³⁴ Acesta era colaborator al DIE. Numele complet era Otto Heinz Beer (în evidențele DIE figura cu numele de cod „Haer”), cetățean vest-german, dar originar din Bistrița Năsăud. Având birou de avocatură în Frankfurt am Main, a fost contactat în 1969 de DIE, cu care a colaborat la rezolvarea unor cazuri de despăgubiri și nu numai. Ofițerul Sandu Florea, care, în 1970, îl contacta frecvent pe Martin Hirsch sub acoperirea diplomatică, îl descria pe Heinz Beer a fi fost „serios, operativ, interesat să găsească și căile și mijloacele juridice pentru a rezolva cauzele valutare ce i-au fost date pe bază de procură de către beneficiarii români, reușind să transfere în țară, în perioada colaborării noastre, peste 1,5 milioane dolari [...]. Pentru rezolvarea unor cereri – va mai mărturisi Sandu Florea, am recurs prin avocatul Otto Heinz Beer la unele falsuri [...] reușind astfel să transferăm în țară circa 500 000 DM” (Mihai Pelin, *op. cit.*, p. 85-86, 359).

cazuri individuale pentru despăgubiri spre a sonda astfel opinia autorităților din RFG.

5) În fine, românii s-au gândit să exploateze și preocupările vest-germanilor pentru plecările definitive în RFG ale etnicilor germani din România, condiționând rezolvarea acestor doleanțe de soluționarea dorită de români în privința despăgubirilor: „*Totodată să se explice, ori de câte ori se consideră potrivit, că, în ansamblu, această problemă a plecărilor definitive din România s-ar putea rezolva mai bine în cadrul unei dezvoltări pozitive a relațiilor în toate domeniile, ambele părți urmînd să manifeste bunăvoință și înțelegere. În acest cadru și-ar putea găsi rezolvarea și problema despăgubirilor, chestiune tot cu caracter umanitar ridicată de partea română.*”³⁵ Un exemplu în acest sens este conversația din toamna anului 1971, dintre Nicolae Ceaușescu și Erwin Wickert, ambasadorul RFG la București între 1971-1976: „*Ceaușescu răspunse că problema reîntregirii familiilor nu ar putea fi văzută în mod izolat; ea s-ar soluționa doar într-o mare relație. L-am rugat să-mi explice. – Și românii ar avea solicitări umanitare, adică reparația nedreptăților care i-au făcut să sufere sub naziști, a spus el. I-am replicat că s-ar găsi printre documentele trimise nouă la Bonn exemple de experimente medicale în România. Din punctul meu de vedere, ar putea și ar trebui să se pună aceste cazuri pe ordinea de zi a Bundestag-ului din Bonn la următoarele ședințe. Ceaușescu scutură din cap în semn de dezaprobare. Se gândea mai puțin la despăgubirea proprie și mai mult la o soluție globală.*”³⁶

Refuzul

În realitate, românii nu aveau suficient spațiu de manevră. Nu îi puteau obliga pe germani. De dragul despăgubirilor, românii puteau încerca astfel de strategeme cu iz de șantaj (precum cuplarea negocierilor pentru despăgubiri-pensii-îngrijirea mormintelor), dar numai pentru o scurtă perioadă, altfel riscau să piardă inclusiv banii dați de germani pentru pensiile foștilor militari și pentru mormintele de război. Prin urmare, românii erau pregătiți ca, în eventualitatea în care germanii nu vor accepta cuplarea tratativilor, să înceapă negocierile „*în acțiunile de plată a pensiilor și de îngrijire a mormintelor și parțial în acțiunea de despăgubiri (experiențe medicale și bunuri) putîndu-se realiza anual: cca. 40.000.000 DMV din pensii; cca. 6.000.000 DMV din îngrijirea mormintelor; totodată se va realiza global: cca. 60.000.000 DMV pentru restituiri bunuri; cca. 3.000.000 DMV pentru experiențe pseudomedicale. În acordul ce se va încheia să se stipuleze că problema despăgubirilor în totalitatea ei va fi rezolvată la o dată ulterioară.*”³⁷

³⁵ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 2, f.6.

³⁶ Erwin Wickert, *Ochii fericiți. Un ambasador german la București în timpul lui Ceaușescu*, București, Edit. LIBRA, 2004, p. 29

³⁷ ACNSAS, fond SIE, nr. 52875, anexa 1, f. 262.

În 29 octombrie 1971, diplomații ambasadei RSR în RFG contactau MAE german pentru a-i întreba dacă acceptă cuplarea negocierilor pentru despăgubiri și pentru pensiile foștilor soldați germani. Răspunsul din 3 noiembrie al germanilor a fost negativ, afirmând că lucrurile țin de domenii de interes diferite, guvernul german fiind dispus să discute doar cu privire la despăgubirea cetățenilor români victime ale experiențelor pseudo-medicale, după modelul deja consacrat și cu alte state socialiste, precum Iugoslavia, Cehoslovacia și Ungaria³⁸.

Prin urmare, în 21 noiembrie 1971, MAE bate în retragere, mulțumindu-se cu inițierea negocierilor doar pentru trei categorii de victime: 1) persoanele supuse experiențelor pseudo-medicale; 2) persoanele cărora le fuseseră confiscate bunurile; 3) victimele din lagărul românesc Vapniarka.

Doar că așteptările părții române că vor încasa mari sume de bani se vor dovedi nefondate. Germanii au refuzat aceste cereri. Victimele experiențelor pseudo-medicale erau singura excepție pe care germanii erau dispuși să o discute cu românii. RFG încheiase înțelegeri similare și cu alte state est-europene, despăgubind această categorie de victime, și erau dispuși să procedeze la fel și cu România³⁹. În medie, sumele plătite de germani pentru astfel de cazuri se ridicau la circa 30.000 DM. Doar că germanii nu identificaseră în documentația trimisă de români decât 17 cazuri și nici acestea nu erau convingătoare. Dar chiar și dacă s-ar fi dovedit că toți fuseseră victime ale unor asemenea experiențe, suma pe care românii ar fi primit-o, în final, ar fi fost de maximum 500.000 de mărci germane, mult sub așteptările pe care și le făcuseră. Consecința a fost că românii, în ciuda disponibilității germanilor, au refuzat oferta de a începe discuții.

În ceea ce privește despăgubirile solicitate de România pentru așa-zisele bunuri confiscate de autoritățile germane și duse în Germania, conform legii germane pentru restituiri (BRüG – *Bundesrückerstattungsgesetz*), solicitările ar fi trebuit făcute cu mult înainte. România luase Ungaria drept exemplu care, ce-i drept, în 1971, a primit de la RFG aproximativ 100 de milioane DM. Doar că Ungaria respectase condiția prevăzută de legea germană și anunțase la timp 62.000 de cazuri. Nu era însă cazul României, care a întârziat.

Refuzate au fost și solicitările românilor pentru despăgubirea victimelor din lagărul Vapniarka (Transnistria). Germanii și-au clarificat poziția și față de aceste cereri. Mulți dintre evreii internați în lagărul de la Vapniarka paralizaseră întrucât fuseseră hrăniți cu mază furajeră (*Lathyrus sativus*), impropriu consumului uman. Printr-o decizie anterioară, guvernul german acceptase ca din considerente umanitare să plătească celor circa 450 de supraviețuitori de la Vapniarka, imigrați în Israel, un ajutor umanitar de până la 5000 de mărci. Ulterior, însă, germanii au realizat că lagărul Vapniarka fusese administrat de români, răspunderea revenind deci acestora din urmă, nu germanilor, și au refuzat acordarea unor despăgubiri

³⁸ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

³⁹ PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

similare pentru cei rămași în România⁴⁰. Cu siguranță însă că a contat și faptul că acești solicitanți locuiau încă într-un stat comunist.

Referitor la despăgubirile generale (pentru cele aproximativ 150.000 de dosare individuale), germanii au refuzat angajarea în negocieri cu românii. Decizia din mai 1971 va fi reluată de guvernul federal în 16 februarie 1972 și confirmată de cancelar (28 mai 1973). Argumentele RFG nu erau noutăți pentru români. În forme variate, aceste argumentele au tot fost repetate de germani: 1) prin semnarea în 10 februarie 1947 a Tratatului de Pace, România renunțase pentru sine și pentru cetățenii săi la orice despăgubiri din partea Germaniei; 2) Tratatul încheiat de RFG cu statele vestice prin care a acordat despăgubiri au fost asumate voluntar de RFG și s-ar explica prin recunoașterea RFG de către aceste state aliante drept singurul stat reprezentativ (or, alta era situația statelor est-europene care recunoscuseră de la bun început RDG); 3) conform BEG (legea federală de acordare a despăgubirilor), cetățenii români nu erau eligibili pentru despăgubiri; 4) discuțiile despre despăgubiri riscau să afecteze relațiile RSR-RFG, mai ales că, subliniază germanii, până în 1944, România fusese un stat suveran și aliat cu Germania și, ca atare, România se făcea responsabilă de o mare parte a persecuțiilor din perioada războiului (cum era, inclusiv, cazul Vapniarka)⁴¹. Eforturile românilor de a poza în apărători dezinteresați ai victimelor persecuțiilor nazismului nu mai puteau convinge. Nu erau altceva decât simple tactici de a obține sume de bani care, presupunând ca ar fi fost aprobate de germani, ar fi ajuns în prea mică măsură la adevăratele victime. Adevăratul beneficiar ar fi fost regimul Ceaușescu. Ambasadorul Erwin Wickert surprindea bine aceste lucruri: „*Ceaușescu [...] nu ridică nici o pretenție morală. În schimb, știe foarte bine că nu poate revendica nimic. Antonescu nu a început războiul în urma invaziei lui Hitler, ci a acționat cu toată forța ca să cucerească ținuturile din sudul Uniunii Sovietice [...]. Ceaușescu nu reține nimic din ideea de umanitate, însă știe că a pretinde despăgubiri este o pârgărie cu care poate primi de la noi bani. Firește, n-ar vedea nici un român care a suferit în război nici măcar un leu.*”⁴²

Ulterior, autoritățile române au mizat tot mai puțin pe obținerea acestor despăgubiri, nemaifăcându-și speranțe. Dar ele vor deveni relevante ulterior, în anii '80, pentru unii lideri romi din România care, conectați la noile discuții despre despăgubiri oferite romilor, au început să facă demersuri, inclusiv către autoritățile române, pentru reluarea eforturilor de obținere a acestor bani. Autoritățile nu s-au mai implicat, mulțumindu-se să urmărească de la distanță aceste eforturi. Până la căderea comunismului, nici acestea nu au avut succes.

⁴⁰ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315; PAAA Berlin, fond B86, dos. 1193.

⁴¹ Bundesarchiv Koblenz, fond B136, dos. 3315.

⁴² Erwin Wickert, *op. cit.*, p. 36-37.